

Η ΚΑΝΤΙΑΝΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Βασικές αρχές και θέσεις

Ο ΚΑΝΤ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

- 22 Απριλίου 1724: γέννηση στο Καίνιξμπεργκ της Ανατολικής Πρωσίας. Καταγωγή από οικογένεια μικρομεσαία και ευσεβή
- 1737: θάνατος της μητέρας
- Φθινόπωρο 1732: Έναρξη φοίτησης στο Collegium Fridericianum. Εκπαίδευση με έντονα κατηχητικό χαρακτήρα. Εκμάθηση κλασικών γλωσσών, κυρίως των λατινικών. Πρωτεύει από την Πέμπτη Τάξη μέχρι και την αποφοίτηση
- 1740: Αποφοίτηση, έναρξη σπουδών στο Πανεπιστήμιο της γενέτειρας (Albertus-Universität) με αντικείμενα τη Θεολογία (;), τη Φιλοσοφία, τα Μαθηματικά και τη Φυσική
- 1746: διακοπή σπουδών, θάνατος πατέρα

- 1746-1754: εργασία ως οικοδιδάσκαλος
- 1754: επανέναρξη σπουδών, 1755: αναγόρευση σε υφηγητή (Privatdozent)
- 1766-1772: βιβλιοθηκάριος της Βασιλικής Βιβλιοθήκης
- 1770: καθηγητής Λογικής και Μεταφυσικής
- 1778: απόρριψη κλήσης για καθηγεσία στην Χάλλη
- 1786, 1788: πρύτανης στο Καίνιξμπεργκ
- 1787: μέλος της Ακαδημίας Επιστημών του Βερολίνου
- 1794: μέλος της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών της Αγίας Πετρούπολης. Επέμβαση της πρωσικής λογοκρισίας στο έργο του.
- 1804, 12 Φεβρουαρίου: θάνατος στο Καίνιξμπεργκ.

Ο ΚΑΝΤ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

- 1729: Γ. Σ. Μπαχ, «Κατά Ματθαίον Πάθη», γέννηση Λέσινγκ και Μ. Μέντελσον
- 1739: Χιουμ, «Πραγματεία για την ανθρώπινη φύση»
- 1740: άνοδος Φρειδερίκου Β' στον θρόνο
- 1744: γέννηση Χέρντερ
- 1748: Λαμετρί, *Ο άνθρωπος μηχανή*. Μοντεσκιέ, *Το Πνεύμα των νόμων*
- 1749: γέννηση Γκαίτε
- 1751: έναρξη έκδοσης *Εγκυκλοπαίδειας*
- 1753: θάνατος Μπέρκλεϋ

- 1754: Ρουσσώ, *Πραγματεία για την προέλευση της ανισότητας*. Θάνατος Κρίστιαν Βολφ
- 1755: καταστροφικός σεισμός στη Λισσαβόνα
- 1762: Ρουσσώ, *Αιμίλιος και Κοινωνικό Συμβόλαιο*. Γέννηση Φίχτε
- 1775: γέννηση Σέλλινγκ
- 1776: θάνατος Χιουμ. Άνταμ Σμιθ, *Πλούτος των εθνών*. Έναρξη αμερικανικού Πολέμου Ανεξαρτησίας
- 1778: θάνατος Βολταίρου και Ρουσσώ
- 1789: εισαγωγικό μάθημα του Σίλλερ στην Ιένα
- 1794: Φίχτε, *Επιστημολογία*
- 1799: Χαίλντερλιν, *Υπερίων*
- 1801: Χέγκελ, *Η Διαφορά των Συστημάτων Φιλοσοφίας του Φίχτε και του Σέλλινγκ*

ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΓΑ

- De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis (1770)
[διδασκαρική διατριβή: Περί της μορφής και των αρχών του φυσικού κόσμου]
- [Kritik der reinen Vernunft](#), (Κριτική του καθαρού Λόγου). 1^η έκδοση 1781
- [Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können](#) (Προλεγόμενα σε κάθε μελλοντική μεταφυσική που θα μπορεί να εμφανίζεται ως επιστήμη, 1783)
- [Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht](#) (Ιδέα μιας γενικής ιστορίας με πρίσμα κοσμοπολιτικό, 1784)
- [Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung](#) (Απόκριση στο ερώτημα: Τι είναι Διαφωτισμός; 1784)
- [Grundlegung zur Metaphysik der Sitten](#) (Θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών, 1785)
- [Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft](#) (Μεταφυσικές αρχές της φυσικής επιστήμης, 1786)

- [Kritik der praktischen Vernunft](#) (Κριτική του πρακτικού Λόγου, 1788)
- [Kritik der Urteilskraft](#) (Κριτική της κριτικής δύναμης, 1790)
- [Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft](#) (Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνο, 1793)
- [Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis](#) (Σχετικά με την κοινή ρήση: αυτό μπορεί να είναι ορθό στη θεωρία, δεν ωφελεί όμως καθόλου για την πράξη, 1793)
- [Zum ewigen Frieden](#). Ein philosophischer Entwurf (Περί αιώνιας ειρήνης. Ένα φιλοσοφικό σχέδιασμα, 1795)

Η ΠΡΟΚΡΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

- Απεριόριστη εμπιστοσύνη στις δυνατότητές του και επιστημονική φιλοδοξία
- Η φιλοσοφία ως κορύφωση και ολοκλήρωση της επιστημονικής γνώσης (η μεταφορά του επιστήμονα-Κύκλωπα). Ορισμός: α. το σύστημα των φιλοσοφικών γνώσεων ή των έλλογων γνώσεων (Vernunftkenntnisse) με αφετηρία έννοιες (aus Begriffen), β. επιστήμη των έσχατων σκοπών του ανθρώπινου Λόγου (Vernunft), γ. επιστήμη του ύψιστου γνώμονα (Maxime) της χρήσης του Λόγου.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΛΑΔΟΙ

- Τι μπορώ να γνωρίζω; (Was kann ich wissen?) – Μεταφυσική
- Τι οφείλω να πράττω; (Was soll ich tun?) – Ηθική (Moral)
- Σε τι μπορώ (επιτρέπεται) να ελπίζω; (Was darf ich hoffen?) – Θρησκεία
- Τι είναι ο άνθρωπος; (Was ist der Mensch?) – Ανθρωπολογία

ΣΤΟΧΟΣ ΚΑΙ ΜΕΡΙΜΝΑ

«Ο αληθινός φιλόσοφος πρέπει επομένως ως αυτοδύναμος στοχαστής να χρησιμοποιεί τον λόγο του με τρόπο ελεύθερο και αυτεξούσιο, όχι προβαίνοντας σε δουλικές μιμήσεις. Ούτε όμως και με τρόπο διαλεκτικό, δηλαδή με έναν τρόπο που απλώς αποσκοπεί να προσδίδει στις γνώσεις μιαν επίφαση αλήθειας και σοφίας. Αυτό είναι το έργο του απλού σοφιστή· δεν συμβιβάζεται όμως καθόλου με το κύρος του φιλοσόφου ως γνώστη και διδασκάλου της σοφίας»

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΑΝΤ ΣΕ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

- *Τέσσερα δοκίμια κριτικής φιλοσοφίας*, μτφρ. Γιάννης Πίσσης, εκδ. Νήσος, 2012
- *Δοκίμια*. Εισαγωγή-Μετάφρ.-Σχόλια Ε.Π. Παπανούτσος. «Δωδώνη», Αθ. 1971.
- *Προλεγόμενα σέ κάθε μελλοντική μεταφυσική που μπορεί νά παρουσιαστεῖ σάν γνώση*. -Μετ. Ίάνης Λò Σκόκκο. «Άναγνωστίδης», Άθ. 1978.
- *Κριτική του καθαρού λόγου*. Τόμοι Α΄-Β΄, Μετάφραση Αναστάσιος Γιανναράς. «Παπαζήσης», Αθ. 1977+1979.
- *Προλεγόμενα σε κάθε μελλοντική Μεταφυσική*. Εισαγωγή-Μετάφρ.-Σχόλια Γιάννης Τζαβάρας. «Δωδώνη», Αθ.-Γιάννινα 1982.
- *Κριτική του καθαρού λόγου. Η υπερβατική διαλεκτική*. Τόμοι Α΄-Δ΄. Πρόλογος-Μετάφρ. Μιχαήλ Δημητρακόπουλος, Αθ. 1983.
- *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των ηθών*, Εισαγωγή-Μετάφρ.-Σχόλια Γιάννης Τζαβάρας. «Δωδώνη», Αθ. 1984.
- *Kant, Im. κ.ά.: Τι είναι Διαφωτισμός; Συλλογή κειμένων*. Μετάφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος. "Κριτική", Αθ. 1989 [επανέκδοση: Κριτική, 2014]
- *Η θρησκεία*. Μετάφρ. Στάθης Φερεντίνος, «Γκοβόστης», Αθ. χ.χ. ζ) Η πρώτη Εισαγωγή στην «Κριτική της κριτικής δύναμης». Μετάφρ. Παρασκευή Μειντάνη, Επίμετρο Κοσμάς Ψυχοπαίδης. «Πόλις», Αθ. 1996. η) *Για την αιώνια ειρήνη*. Μετάφρ.-Επίμετρο Άννα Πόταγα, Πρόλογος-Επιμ. Λευτέρης Αναγνώστου. «Αλεξάνδρεια», Αθ. 1992.
- *Παρατηρήσεις πάνω στο αίσθημα του ωραίου και του υπέροχου*. Μετάφρ. Χάρης Τασάκος. "Printa", Αθ. 1999.

- *Η έννοια του αρνητικού μεγέθους στη φιλοσοφία*. Εισαγωγή-Μετάφρ.-Σχόλια Χάρης Τασάκος. "Printa", Αθ. 2001.
- *Κριτική της κριτικής δύναμης*. Εισαγωγή-Μετάφρ.-Σχόλια Κώστας Ανδρουλιδάκης. «Η Σμίλη», Αθήνα, 3η έκδ. 2013.
- *Κριτική του πρακτικού λόγου*. Εισαγωγή-Μετάφρ.-Παρατηρήσεις Μιχαήλ Δημητρακόπουλος, Αθ. 2004.
- *Κριτική του πρακτικού λόγου*. Μετάφρ.-Σημειώσεις-Επιλεγόμενα Κώστας Ανδρουλιδάκης. «Εστία», Αθήνα, 5η έκδ. 2012.
- *Κριτική της κριτικής ικανότητας*. Μετάφρ. Χάρης Τασάκος. "Ροές", Αθ. 2005 (1η έκδοση, "Printa", Αθ. 2000).
- *Η διένεξη των Σχολών*. Εισαγωγή-Μετάφρ. Θανάσης Γκιούρας. "Σαββάλας", Αθ. 2004.
- *Περί Παιδαγωγικής*. Προλεγόμενα-Μετάφρ.-Σημειώσεις Παρασκευή Σιδερά-Λύτρα. "Κυριακίδη", Θεσσαλονίκη 2004.
- *Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνο*. Μετάφρ.-Σημειώσεις-Επιλεγόμενα Κώστας Ανδρουλιδάκης. "Πόλις", Αθήνα, 2η έκδ. 2008.
- *Μεταφυσική των ηθών*. Μετάφρ.-Σημειώσεις-Επιλεγόμενα Κώστας Ανδρουλιδάκης, "Σμίλη", Αθήνα 2013.
- *Επιλογή από το έργο του*. Εισαγωγή-Επιλογή-Μετάφρ. Κώστας Ανδρουλιδάκης. "Στιγμή", Αθήνα 2008.
- *Ανθρωπολογία από πραγματολογική άποψη*. Εισαγωγή-Μετάφρ.-Σχόλια Χάρης Τασάκος. "Printa", Αθ. 2011.

Η ΚΟΠΕΡΝΙΚΕΙΑ (ΑΝΤΙ)ΣΤΡΟΦΗ

- «Ως τώρα γινόταν δεκτό ότι όλη η γνώση μας πρέπει να ρυθμίζεται προς τα αντικείμενα· αλλά όλες οι προσπάθειες που έγιναν με την προϋπόθεση αυτή, για να βρεθεί κάποιος a priori προσδιορισμός των αντικειμένων στηριζόμενος αποκλειστικά σε έννοιες, με τον οποίο θα διευρυνόταν η γνώση μας, πήγαν χαμένες. Γι' αυτό ας δοκιμάσουμε μια φορά μήπως έχουμε στα προβλήματα της Μεταφυσικής περισσότερη επιτυχία, αν δεχτούμε υποθετικά ότι τα αντικείμενα πρέπει να ρυθμίζονται προς τη γνώση μας. Αυτό συμφωνεί ήδη καλύτερα με την επιθυμητή δυνατότητα μιάς a priori γνώσεως των αντικειμένων, που προσδιορίζει κάτι ως προς αυτά, προτού μας δοθούν τα ίδια. Εδώ συμβαίνει το ίδιο όπως και με τις αρχικές σκέψεις του Κοπέρνικου, που βλέποντας ότι δεν κατέληγε σε αποτέλεσμα ως προς την εξήγηση των ουράνιων κινήσεων με την υπόθεση, ότι ολόκληρη η στρατιά των άστρων περιστρέφεται γύρω από τον θεατή, δοκίμασε να δη μήπως θα είχε μεγαλύτερη επιτυχία αν έβαζε τον θεατή να περιστρέφεται και αντίθετα τα άστρα να μένουν ακίνητα. Ε, στη Μεταφυσική μπορεί κανένας να κάμη παρόμοια δοκιμή σε ό,τι αφορά την εποπτεία (Anschauung) των αντικειμένων» (KrV, σ. ΒΧVI-XVII / ΑΓ1, σ. 44-45)

Η ΚΑΝΤΙΑΝΗ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

- Πράγματα καθ' εαυτά
(επενέργεια)

- Αισθήσεις
- Αισθήματα
- Φαινόμενα
- Έννοιες
- Κρίσεις

(Κανόνες)
(Σχήματα)

Προεμπειρικές μορφές εποπτείας:
Χώρος και χρόνος
Κατηγορίες
Παραγωγική φαντασία
Λόγος

- ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ (Εγώ νοώ)
- ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ
- Ρυθμιστικές ιδέες (Θεός, ψυχή, κόσμος, ελευθερία)

- Ο τόμος *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* (**Ανθρωπολογία – από πραγματολογική άποψη**) είναι το τελευταίο βιβλίο του Καντ το οποίο εκδόθηκε με επιμέλεια του ιδίου (1798) και περιλαμβάνει τις αντίστοιχες πανεπιστημιακές του παραδόσεις (1772-1796).
- Η πραγματολογική Ανθρωπολογία δεν επιδιώκει την εκτενή γνώση των πραγμάτων του κόσμου, αλλά τη γνώση του ανθρώπου ως πολίτη του κόσμου. Το πεδίο της επομένως είναι αυτό των ανθρωπίνων ικανοτήτων και δεξιοτήτων, και των μορφών συμπεριφοράς και δράσης με τις οποίες ο άνθρωπος διαμορφώνει ως ελεύθερο τον εαυτό του, ορίζοντας ταυτόχρονα το πλαίσιο των σχέσεών του με τους άλλους.
Καλύπτοντας το κενό που δημιουργήθηκε μετά την ανασκευή της ορθολογικής ψυχολογίας και την άρνηση της επιστημονικής εγκυρότητας της εμπειρικής ψυχολογίας, η πραγματολογική Ανθρωπολογία διαρθρώνεται εν πολλοίς (ιδίως με την υποδιαίρεση του πρώτου μέρους σε τρία Βιβλία) σε αντιστοιχία με τις τρεις Κριτικές, στις οποίες ανατρέχει άλλωστε διαρκώς για τη φιλοσοφική θεμελίωση των πορισμάτων της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΚΑΝΤΙΑΝΗΣ «ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ»

- Η φιλοσοφία με τη "σχολαστική έννοια" του όρου επιδιώκει τη "συστηματική ενότητα" της γνώσης, δηλαδή "τη λογική της τελειότητα" (*Κριτική του καθαρού Λόγου*, Ακ. III, σ. 542). "Με την κοσμική έννοια" όμως "είναι η επιστήμη της σύνδεσης κάθε γνώσης με τον τελικό σκοπό του ανθρωπίνου Λόγου", και από την άποψη αυτή "ο φιλόσοφος δεν είναι ένας τεχνίτης του Λόγου, αλλά ο νομοθέτης του". [...] "Το πεδίο της φιλοσοφίας μ' αυτή την κοσμοπολιτική έννοια περιλαμβάνει τα ακόλουθα ερωτήματα: 1. Τι μπορώ να γνωρίσω; 2. Τι οφείλω να πράξω; 3. Τι επιτρέπεται να ελπίζω; 4. Τι είναι ο άνθρωπος; Το πρώτο ερώτημα αντιστοιχεί στη "Μεταφυσική", το δεύτερο στην "Ηθική", το τρίτο στη "Θρησκεία" και το τέταρτο στην "Ανθρωπολογία". Μπορούμε όμως να τα αναγάγουμε όλα στην Ανθρωπολογία, αφού τα τρία πρώτα ερωτήματα συνδέονται με το τελευταίο" (*Λογική*, Ακ. IX, σ. 24-25).

ΟΡΙΣΜΟΣ, ΕΥΡΟΣ ΚΑΙ ΣΑΦΗΝΕΙΑ

- Ο Καντ ορίζει την ανθρωπολογία ως «την επιστήμη των έσχατων σκοπών του ανθρώπινου Λόγου» (Λογική).
- Στην *Κριτική του καθαρού Λόγου* αναφέρει ότι αυτή ακριβώς η επιστήμη «κατ' ανάγκη ενδιαφέρει τον καθένα».
- Η ευρύτητα του περιεχομένου και των αποδεκτών φαίνεται να είναι αντιστρόφως ανάλογη ενός (λογικά) αυστηρού προσδιορισμού.
- ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ;

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΠΕΔΙΩΝ

- Ένας ουσιώδης προσδιορισμός του ανθρώπου με την έννοια ενός προσδιορισμού του αληθινού εαυτού του μπορεί να παρασχεθεί μονάχα από την καθαρή ηθική φιλοσοφία, καθώς αυτή θέτει το ερώτημα σχετικά με τον «τελικό σκοπό» του ανθρώπινου Λόγου (Vernunft) και τον «συνολικό προορισμό του ανθρώπου» (Κ.κ.Λ.).
- Επιπλέον, ο καθαρός πρακτικός Λόγος, στο επίκεντρο του οποίου βρίσκεται η έννοια της ελευθερίας, είναι αυτός που θέτει τον επιστεγαστικό λίθο (θριγκό) στο οικοδόμημα του συστήματος του καθαρού λόγου (Κ.π.Λ.)

- Η ανθρωπολογία με τη στενότερη έννοια του όρου εννοείται ως εμπειρική επιστήμη και καταλαμβάνει μια θέση υποδεέστερη έναντι της κριτικής φιλοσοφίας και της μεταφυσικής που μένει να οικοδομηθεί επ' αυτής.
- Στην ανθρωπολογία εναπόκειται το καθήκον να εφαρμοστούν οι αρχές που θεμελιώθηκαν στο πεδίο της καθαρής πρακτικής φιλοσοφίας στο πεδίο της ιδιαίτερης φύσης του ανθρώπου, το οποίο γνωρίζεται μέσω της εμπειρίας, καθώς επίσης και να θεωρηθούν οι ανθρώπινες ιδιότητες και τρόποι δράσης ως προς τη σχέση τους με την ηθικότητα (Sittlichkeit) και με την, πρακτικά εννοημένη, ανθρώπινη ελευθερία.
- Σε γενικές γραμμές, η δομή της *Ανθρωπολογίας* παραπέμπει στη δομή των κριτικών έργων, ενώ περιεχόμενό της είναι η ανάπτυξη των a priori αρχών της κριτικής φιλοσοφίας ως προς τις πρακτικές τους συνέπειες. Ωστόσο, είναι απαραγνώριστη η σχετική αυτονομία της από τη συγκεκριμένη εκδίπλωση της κριτικής φιλοσοφίας.

- Στόχος της καντιανής ανθρωπολογίας είναι, όπως και στην προγενέστερη ανθρωπογνωσία, η εύρεση και η μετάδοση γνώσεων σχετικά με τους πραγματικούς ανθρώπους.
- Θεμελιώδης στάση του καντιανού ανθρωπολογικού στοχασμού είναι η άμεση αναφορά στη συνήθη εμπειρία και βασικός στόχος η συγκρότηση μιας θεωρίας της πράξης του βίου.
- Σε αντίθεση με το πεδίο της καθαρής-κριτικής φιλοσοφίας, δεν ενδιαφέρει η έσχατη θεμελίωση των αρχών, αλλά η εφαρμοσιμότητά τους, η «καταλληλότητα των εννοιών ως προς τον σκοπό της χρήσης τους». Κατά συνέπεια, η βεβαιότητα που μπορεί να επιτευχθεί είναι απλώς υποκειμενική, αλλά λυσιτελής στη σφαίρα της ανθρώπινης πράξης.

- Η ανθρώπινη ικανότητα (Vermögen) που παίζει τον καθοριστικό ρόλο στο πεδίο της ανθρωπολογίας δεν είναι πλέον ο καθαρός (θεωρητικός ή πρακτικός) λόγος, αλλά ο «υγιής» κοινός νους (gesunder Menschenverstand, common sense), ο οποίος βέβαια πρέπει να είναι εναρμονισμένος με τα δεδομένα της θεωρητικής φιλοσοφίας ή, τουλάχιστον, να μην αντιβαίνει προς αυτά, ούτως ώστε να παρέχει τις πρακτικά αναγκαίες γνώσεις.
- Ακόμη και η υψηλότερη φιλοσοφία δεν μπορεί να παράσχει σε άμεσα πρακτικό επίπεδο περισσότερες αξιοποιήσιμες γνώσεις από «την πιο ταπεινή διάνοια», τονίζει ο Καντ.

- Μόνον εφ' όσον στην ανθρωπολογία οι γνωστικές αξιώσεις περιορίζονται τόσο πολύ, ώστε πλέον να υποχωρήσει σε σπουδαιότητα και η διάκριση μεταξύ εμπειρικών και προεμπειρικών (a priori) γνώσεων, η οποία διέπει τη θεωρητική φιλοσοφία, μπορούν να αξιοποιηθούν από τον καθένα οι προκύπτουσες γνώσεις. Συναφής είναι και η παιδαγωγική απόβλεψη, να καταστεί σαφής η κατάλληλη χρήση του νου και να επιτευχθεί ένας επαρκής προσανατολισμός διαμέσου του βίου.

- Παρά τις αποκλίσεις στο γνωσιολογικό καθεστώς μεταξύ των δύο πεδίων (πραγματολογικής ανθρωπολογίας και κριτικής φιλοσοφίας), ο Καντ θεωρεί απαραίτητη μίαν αμοιβαία σχέση (αλληλεπίδρασης) μεταξύ τους.
- Η ανθρωπολογία συλλαμβάνεται ως «γενική γνώση» που εμπρικλείει όλη την εμπειρία του ανθρώπινου βίου και από την άλλη οργανώνεται και καθοδηγείται από τη (θεωρητική) φιλοσοφία.
- Ο άνθρωπος ως ον που πράττει ελεύθερα αποκτά συνείδηση της ικανότητάς του να θέτει στόχους, κάτι που συνεπάγεται και την απόκτηση συνείδησης της ηθικής ευθύνης του.

- ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ:
ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ
- Ακόμη και ο κοινός ανθρώπινος νους κατανοεί και εγκολπώνεται την αρχή της ηθικότητας. Ωστόσο, ο άνθρωπος στηρίζεται στον καθαρό πρακτικό Λόγο, προκειμένου να επιτύχει την ύψιστη δυνατή σαφήνεια της ηθικής συνείδησης, να την προφυλάξει από παρεκτροπές κατά την ηθική πράξη, να της διασφαλίσει μια κριτική τοποθέτηση έναντι της ιστορικής εξέλιξης του ανθρώπινου γένους, υπό το πρίσμα της (κριτικά ελέγξιμης) «τελειοποίησης του ανθρώπου μέσω της προόδου του πολιτισμού».

- Αντιστρόφως, ο ύψιστος στόχος της υπερβατολογικής φιλοσοφίας δεν βρίσκεται εντός του πεδίου της, αλλά πρέπει να στρέφεται προς την «εγκόσμια γνώση» (Weltkenntnis) και προς αυτό που ενδιαφέρει και αφορά τον καθένα.
- Κατά συνέπεια, συμβάλλει καίρια στην αυτογνωσία του ανθρώπου και στον αναστοχασμό του σχετικά με τον προσδιορισμό της θέσης του στον κόσμο.
- Γνῶθι σαυτόν – Erkenne dich selbst: κορυφαία η σημασία της αρχής αυτής (ανθρωπολογικής κατηγορικής προσταγής) και για τον Χέγκελ.

- Η έμφαση που αποδίδει ο Καντ στην αυτογνωσία και αυτοσυνειδησία του ανθρώπου συνάδει, ασφαλώς, με τον πρωτεύοντα ρόλο του νοούντος υποκειμένου (Ich denke) στο πεδίο της θεωρητικής φιλοσοφίας. Συνεχίζοντας τη μακραίωνη φιλοσοφική παράδοση που προσδιορίζει στο πεδίο του νου ή του λόγου την ειδιοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα έμβια όντα, ο φιλόσοφος του Καίνιξμπεργκ συλλαμβάνει την υπεροχή του ανθρώπου κατά παρόμοιο τρόπο, εξειδικεύοντάς την ως προς την έδρα των γνωστικών ικανοτήτων. Ειδικά στο πεδίο της ανθρωπολογίας, βέβαια, ο φιλοσοφών νους δεν περιορίζεται στην απλή διαπίστωση της ανθρώπινης υπεροχής, αλλά θέτει στο επίκεντρο των προσπαθειών του ως καθοριστικό ζητούμενο τη μετουσίωση των γνωστικών ικανοτήτων σε επιτυχή και λυσιτελή πράξη.

Η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΘ' ΕΚΑΣΤΟΝ (ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ)

- ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΑΠΟ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΨΗ
ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ
Περί του τρόπου να γνωρίσουμε τόσο τον εσωτερικό όσο και τον εξωτερικό κόσμο του ανθρώπου
ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΝΩΣΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ
Περί αυτοσυνείδησης
Περί εγωισμού
Παρατήρηση. Σχετικά με την εθιμοτυπία της εγωιστικής γλώσσας
Περί της ελεύθερης συνείδησης των παραστάσεών μας
Περί της αυτοπαρατήρησης
Περί των παραστάσεων που διαθέτουμε χωρίς να έχουμε συνείδηση γι' αυτές
Περί της σαφήνειας και της ασάφειας που υπάρχει στη συνείδηση των παραστάσεών μας.
Περί της αισθητικότητας σε αντιδιαστολή προς τη νόηση
Παρατήρηση

- Απολογία για την αισθητικότητα
Δικαιολόγηση της αισθητικότητας σε σχέση με την πρώτη κατηγορία / τη δεύτερη κατηγορία / την τρίτη κατηγορία
Περί της δύναμης που διαθέτουμε σε σχέση με τη γνωστική ικανότητα εν γένει
Περί του έντεχνου παιχνιδιού με την κατ' αίσθηση επίφαση
Περί της επίφασης που επιτρέπεται στην ηθική
Περί των πέντε αισθήσεων
Περί της αίσθησης της αφής
Περί ακοής
Περί της αίσθησης της όρασης
Περί της αίσθησης της γεύσης και της όσφρησης
Γενική παρατήρηση για τις εξωτερικές αισθήσεις
Ερωτήματα
Περί της εσωτερικής αίσθησης
Περί των αιτίων που αυξάνουν ή μειώνουν την ένταση των αισθητηριακών εντυπώσεων
  1. Η αντίθεση
  2. Ο νεωτερισμός
  3. Η εναλλαγή
  4. Η επίταση ως την κορύφωση

- Περί της αναστολής, της εξασθένησης και της πλήρους απώλειας της ικανότητας του αισθάνεσθαι
  - Περί της φαντασίας
  - Περί των διαφόρων ειδών της κατ' αίσθηση επινοητικής ικανότητας
    - A. Περί της κατ' αίσθηση επινοητικής ικανότητας του σχηματισμού εικόνων
    - B. Περί της κατ' αίσθηση επινοητικής ικανότητας όσον αφορά τον συνειρμό
    - Γ. Περί της κατ' αίσθηση επινοητικής ικανότητας όσον αφορά τη συγγένεια
  - Περί της ικανότητας προβολής στο παρόν του παρελθόντος και του μέλλοντος μέσω της φαντασίας
    - A. Η μνήμη
    - B. Περί της ικανότητας πρόβλεψης (*praevisio*)
    - Γ. Περί του μαντικού χαρίσματος (*Facultas divinatoria*)
  - Περί της ακούσιας επιπόνησης όταν είναι κανείς υγιής, δηλαδή περί του ονείρου
  - Περί της ικανότητας χαρακτηρισμού (*Facultas signatrix*)
  - Παράρτημα
    - Περί της γνωστικής ικανότητας, στον βαθμό που θεμελιώνεται στη νόηση
    - Ανθρωπολογική αντιπαραβολή των τριών ανωτέρων γνωστικών ικανοτήτων
    - Περί των αδυναμιών και ασθενειών της ψυχής σε σχέση με τη γνωστική ικανότητα
      - A. Γενική διαίρεση
      - B. Περί των αδυναμιών του πνεύματος σε ό,τι αφορά τη γνωστική ικανότητα
      - Γ. Περί των ασθενειών του πνεύματος
  - Σποραδικές παρατηρήσεις
  - Περί των χαρισμάτων της γνωστικής ικανότητας

- Σχετικά με την ειδοποιό διαφορά της συγκριτικής και της λεπτολογικής ευστροφίας

A. Περί της δημιουργικής ευστροφίας

B. Περί της οξυδέρκειας ή του χαρίσματος για την έρευνα

Γ. Περί της πρωτοτυπίας της γνωστικής ικανότητας ή της μεγαλοφυΐας

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΑΙΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΕΥΑΡΕΣΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΥΣΑΡΕΣΤΗΣΗΣ

Διαίρεση

Περί της κατ' αίσθηση ευαρέστησης

A. Περί του αισθήματος του ευχάριστου ή της κατ' αίσθηση ευαρέστησης κατά τη διάρκεια της εντύπωσης που δημιουργεί ένα αντικείμενο

Επεξήγηση με παραδείγματα

Περί της πλήξης και της διασκέδασης

B. Περί του αισθήματος του ωραίου, δηλαδή της εν μέρει αισθητηριακής, εν μέρει διανοητικής ευαρέστησης κατά τη διαλογιστική εποπτεία, δηλαδή περί της καλαισθησίας

Παρατήρηση

Η καλαισθησία έχει την τάση για την εξωτερική προβολή της ηθικότητας

- Ανθρωπολογικές παρατηρήσεις για την καλαισθησία
  - A. Περί της καλαισθησίας στη μόδα
  - B. Περί της καλαισθησίας στην τέχνη
- Περί της πολυτέλειας
- BIBΛΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΠΙΘΥΜΕΙΝ
- Περί των συγκινήσεων σε αντιπαραβολή με το πάθος
- Περί των συγκινήσεων ειδικά
  - A. Περί της διακυβέρνησης του πνεύματος σε σχέση με τις συγκινήσεις
  - B. Διάφορες συγκινήσεις θεωρούμενες καθ' εαυτές
- Περί της δειλίας και της γενναιότητας
- Περί των συγκινήσεων που αυτοαναιρούνται σε ό,τι αφορά τον σκοπό τους (Impotentia animi motus)
- Περί των συγκινήσεων με τις οποίες η φύση ευνοεί μηχανικά την υγεία [...]

- ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΛΟΓΙΑ

Περί του τρόπου να γνωρίσουμε τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου από τις εξωτερικές του εκδηλώσεις

Διαίρεση

Ο χαρακτήρας του προσώπου

I. Περί του φυσικού

II. Περί ιδιοσυγκρασίας

I. Ιδιοσυγκρασίες του συναισθήματος

A. Η αιματώδης ιδιοσυγκρασία του ελαφρόαιμου

B. Η μελαγχολική ιδιοσυγκρασία του βαρύαιμου

II. Ιδιοσυγκρασίες της δράσης

Γ. Η χολερική ιδιοσυγκρασία του θερμόαιμου

Δ. Η φλεγματική ιδιοσυγκρασία του ψύχραιμου

III. Ο χαρακτήρας ως τρόπος του σκέπτεσθαι

Περί των ιδιοτήτων που απορρέουν από το γεγονός και μόνο ότι ο άνθρωπος έχει χαρακτήρα ή όχι

Περί της φυσιογνωμικής

Με ποιο τρόπο μάς οδηγεί η φύση στη φυσιογνωμική

Διαίρεση της φυσιογνωμικής

A. Περί του σχήματος του προσώπου

B. Σχετικά με ό,τι είναι δηλωτικό στα χαρακτηριστικά του προσώπου

Γ. Σχετικά με ό,τι είναι δηλωτικό στο ύφος

Διάφορες παρατηρήσεις

B. Ο χαρακτήρας του φύλου

Διάφορες παρατηρήσεις

Πραγματολογικές συνέπειες

Γ. Ο χαρακτήρας του λαού

Δ. Ο χαρακτήρας της φυλής

E. Ο χαρακτήρας του είδους

Τα βασικά γνωρίσματα της περιγραφής του χαρακτήρα του ανθρωπίνου είδους

- Κατά την αναλυτική μελέτη της καντιανής ανθρωπολογίας και παράλληλα με την αξιοποίηση της δυνατότητάς μας να μελετήσουμε την ιδιοτυπία και την ιδιοπροσωπία μιας ολόκληρης εποχής, οφείλουμε να έχουμε κατά νου ότι ο φιλόσοφος έδειξε μεν μια αξιοθαύμαστη ικανότητα κίνησης της διάνοιάς του «κατά πλάτος», δεν έπαψε όμως από την άλλη να εστιάζει με συνέπεια στο πρωτείο μιας «εις βάθος» θεώρησης, καθώς φρονούσε και τόνιζε ότι το ζητούμενο και το αντικείμενο της συζήτησης δεν θα έπρεπε να είναι τα «καθ' έκαστον αξιοπερίεργα» που περιέχονται στην ανθρωπολογία, αλλά η «κοσμολογική» σύλληψη του ανθρώπου, η θεώρησή του υπό το πρίσμα της ένταξής του σε ένα ευρύτερο και υπερκείμενο όλον, στο οποίο ανήκουν τόσο η ανόργανη φύση, όσο και ο κόσμος της ανθρώπινης συμβίωσης, δυο επιμέρους πεδία που προϋποτίθενται και εξαρτώνται αμοιβαία.
- Οι σχετιζόμενες με τη γνώση και το πράττειν ικανότητες του ανθρώπου είναι, σ' αυτό το πλαίσιο, εκείνες που του επιτρέπουν να υπερβεί καθοριστικά, όχι όμως απόλυτα, και την εξάρτησή του από τη φύση, η οποία δεν μπορεί, σε αντίθεση με ό,τι χαρακτηρίζει τα άλλα ζώα, να θεωρείται μονοδιάστατη.
- Με άλλα λόγια, η ανθρωπολογία «από φυσιολογική σκοπιά» είναι αλληλένδετη με την ανθρωπολογία «από πραγματολογική σκοπιά».

- Για την κατανόηση της ιδιαίτερης θέσης του ανθρώπου στον κόσμο σπουδαίο ρόλο παίζει και η συσχέτιση του καθαρά ανθρωπολογικού προβληματισμού με την καντιανή τελεολογική αντίληψη της ιστορίας.
- Ο Καντ, στον απόηχο του Διαφωτισμού, καταφάσκει την πρόοδο του ανθρώπινου γένους, τη συνδέει ουσιωδώς με την πνευματική καλλιέργεια και τον πολιτισμό και θέτει στο επίκεντρο των δυνάμεων που την πραγματώνουν, ασφαλώς, την ανθρώπινη λογικότητα. Η ύπαρξη και η εκδήλωση έλλογα καθορισμένων σκοπών και στόχων αποτελούν το μυστικό της «φυσικής τάσης» του ανθρώπου προς την αυτοβελτίωση.
- Ο φιλόσοφος του Καίνιξμπεργκ ζώντας σε έναν αιώνα επιστημονικής ανάπτυξης και ανόδου της διαφωτιστικής σκέψης, συμμερίζεται τη θεμελιώδη αισιοδοξία του Διαφωτισμού, επιχειρώντας να της προσδώσει από την άλλη ένα στέρεο λογικό υπόβαθρο. Επειδή ακριβώς διαβλέπει πως η ισχύς της ανθρώπινης λογικής δεν οδηγεί αυτομάτως στην επιτυχή πράξη αν δεν συμπορευθεί και με άλλες ανθρώπινες ικανότητες, προβαίνει σε ειδική επεξεργασία του περιεχομένου της «πραγματολογικής» χρήσης του λόγου.

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ – ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

- Απαντώντας στο ερώτημα «Τι είναι ο άνθρωπος;» –στο οποίο ανάγονται τα ερωτήματα της Μεταφυσικής («Τι μπορώ να γνωρίσω;»), της Ηθικής («Τι οφείλω να πράξω;»), και της Θρησκείας («Τι επιτρέπεται να ελπίζω;»)– η πραγματολογική Ανθρωπολογία εντάσσεται στην προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος της ενότητας της φιλοσοφίας, προπαρασκευάζοντας ταυτόχρονα το έδαφος για τη γένεση των ανθρωπιστικών επιστημών.

- Φαίνεται, ωστόσο, ότι η σχετική ασάφεια που χαρακτηρίζει την καντιανή ανθρωπολογία ως προς τις σχέσεις της με τους άλλους φιλοσοφικούς κλάδους, είχε επιπτώσεις και στην εξέλιξη του κλάδου μετά τον Καντ, καθώς μέχρι και σήμερα αποτελεί αντικείμενο διαμαχών το εάν αυτό το πεδίο είναι πρωτεύον ή δευτερεύον στο γενικότερο πλαίσιο του φιλοσοφικού στοχασμού.

- ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ
- Η καντιανή ανθρωπολογία εκκινεί, όπως τονίστηκε, από μια πραγματολογική σκοπιά (in pragmatischer Hinsicht). Η συσχέτιση του όρου αυτού με το μεταγενέστερο ρεύμα του πραγματισμού (Pragmatismus) είναι εκ πρώτης όψεως σχήμα πρωθύστερο, ωστόσο είναι σε θέση να γονιμοποιήσει και να συγκεκριμενοποιήσει τους προβληματισμούς μας.
- Ο πραγματισμός, θεμελιωτής του οποίου υπήρξε ο Γουίλιαμ Τζέιμς (William James) και προπάτορας ο Τσαρλς Σάντερς Περς (Charles Sanders Peirce) είναι η θεωρία που συνδέει emphatically την ανθρώπινη γνώση με τις προϋποθέσεις, τους όρους και τις δυνατότητες της πράξης, συνδυάζοντας τη στροφή στην πράξη με την απομάκρυνση από τις κλασικές ουσιοκρατικές θεωρίες, όπως και από τις διάφορες θεωρίες περί της αλήθειας ως αντιστοιχίας μεταξύ νου και πραγματικότητας.

- ΣΗΜΕΙΑ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ
- α. τόσο ο Καντ, όσο και ο πραγματισμός εγκαταλείπουν την οντολογία και τη γνωσιοθεωρία της κλασικής φιλοσοφίας.
- β. αμφότεροι αναγνωρίζουν τον καθοριστικό ρόλο της πράξης στη διαμόρφωση του περιεχομένου της γνώσης, αλλά και των όρων του ανθρώπινου βίου.
- γ. συναφώς, αμφότεροι εστιάζουν emphaticά στον ρόλο του ανθρώπου ως έδρας και πηγής κάθε γνώσης και πράξης.
- ΟΥΣΙΩΔΕΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ
- πολύ περισσότερο από τον πραγματισμό, ο Καντ αναδεικνύει τον ενεργητικό ρόλο του νοούντος υποκειμένου κατά τη συγκρότηση των κατηγοριών της νόησης και της γνώσης. Για τον Καντ ο ρόλος αυτός είναι «δομικά» καθορισμένος.
- σε αντίθεση με τον πραγματισμό, ο Καντ δεν σχετικοποιεί τη σημασία των παραδοσιακών ερωτημάτων της θεωρητικής φιλοσοφίας (περί του όντος, της γνώσης και της αλήθειας), αλλά επιδιώκει να προσδιορίσει αυστηρά τις δυνατότητες του ανθρώπου να παράσχει οριστικές και ικανοποιητικές απαντήσεις.
- ΠΑΡΑΛΛΗΛΗ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ: μετά τον Αριστοτέλη, ανοίγουν νέους δρόμους για τη σύνδεση θεωρίας και πράξης, για τον επαναπροσδιορισμό κλασικών, αλλά και «αυθόρμητων» φιλοσοφικών ερωτημάτων.